

Inntektsutviklingen i landbruket: 1992-1997*

Andreas Benedictow

Landbruksbefolkningens inntekter har stått på stedet hvil i perioden fra 1992 til 1997, mens lønsmottakere og særlig selvstendige i andre næringer har opplevd en betydelig inntektsvekst. Når landbruksbefolkningen deles opp i undergruppene sauebønder, melkeprodusenter og kornprodusenter, kommer sauebøndene og melkeprodusentene dårligst ut. De har opplevd en til dels negativ inntektsutvikling, og hadde i 1997 lavest inntekter av alle gruppene som analyseres. Kornprodusentenes inntektsvekst ser ut til å ha vært omtrent på linje med lønsmottakernes, men svakere enn for selvstendige i andre næringer. I 1997 hadde selvstendige i andre næringer høyest disponibel inntekt, etterfulgt av kornprodusentene som ser ut til å ha beholdt et lite forsprang på lønsmottakerne. Vi finner også at inntektene er jevnere fordelt blant gårdbrukere og lønsmottakere enn blant selvstendige i andre næringer.

1. Innledning

Retningslinjene for norsk landbrukspolitikk ble endret på begynnelsen av 1990-tallet. I St.prp. nr. 8 (1992-93), *Landbruk i utvikling*, la Regjeringen frem et forslag til mål og retningslinjer for fremtidig landbrukspolitikk. Hovedmålsettingen var å skape et "robust landbruk", definert som et landbruk som bedre kunne tåle endringer i rammevilkår, reduserte overføringer og økt konkurranse. For å få til dette ble økt rammestyring og mindre detaljstyring vektlagt, og bondens rolle som selvstendig næringsdrivende skulle styrkes. Videre skulle markedskreftene utnyttes i større grad for å redusere kostnadsnivået. Stortingets flertall vedtok dette forslaget 9. februar 1993, mens et stort mindretall mente det gikk for langt i markedsliberalistisk retning. Det er også grunn til å merke seg at Stortingets vedtak fra 1975 om at bøndene skulle opp på samme inntektsnivå som en gjennomsnittlig industriarbeider, ble opphevet da St.prp. nr. 8 (1992-93) ble vedtatt. Det ble i stedet innført et mer uforpliktende mål om at landbruksbefolkningen må sikres muligheter for inntekter og levekår på linje med den øvrige befolkningen.

Omleggingen av landbrukspolitikken på 1990-tallet har trolig påvirket utviklingen i inntektsforholdene i landbruket, både absolutt og relativt til andre deler av

befolkningen. Formålet med denne artikkelen er å presentere resultatene fra en analyse av inntektsforholdene i landbruket. Både nivå, utvikling, sammensetning og fordeling av inntekter studeres. Landbruksbefolkningen sammenliknes først med lønsmottakere og selvstendige i andre næringer. Deretter deles landbruksbefolkningen inn i undergruppene sauebønder, melkeprodusenter og kornprodusenter, som sammenliknes internt og med de andre sosioøkonomiske gruppene. Analysene gjennomføres både på individnivå og med husholdning som analyseenhet. Artikkelen er basert på resultater fra delprosjektet *Inntektsdannelse og inntektsutvikling i landbrukshushold*, som er gjennomført for Norges forskningsråds program *Levekår, utvikling og omstilling i landbruket*. Se Benedictow (2000) for en mer detaljert fremstilling.

Datagrunnlaget er hentet fra Statistisk sentralbyrås årlige inntekts- og formuesundersøkelser¹. I tillegg til selvangivelsesdata inneholder disse utvalgsundersøkelsene opplysninger om de fleste skattefrie inntekter som husholdningene mottar, husholdningsinformasjon og opplysninger fra næringsoppgavene for selvstendige næringsdrivende. Dataene omregnes til å representere totaltall for nasjonen ved å benytte et sett av oppblåsningsfaktorer som er basert på husholdningenes treksannsynlighet. Inntektstallene er tilrettelagt for mikrosimuleringsmodellen LOTTE (Arneberg et al. 1995). Det er bare for årgangene 1992, 1994 og 1997 at utvalget av bønder i inntekts- og formuesundersøkelsene er stort nok til å gi et noenlunde representativt bilde av inntektsforholdene i landbruket.

Andreas Benedictow er førstekonsulent ved Seksjon for offentlig økonomi og personmodeller. (andreas.benedictow@ssb.no)

* Jeg vil rette en stor takk til Bård Lian som har tilrettelagt data. Jeg vil også takke Nils Martin Stølen, Ådne Cappelen og Thor Olav Thoresen for svært nyttige kommentarer. Ole Osvald Moss, Jon Epland og Anne Snellingen Bye takkes for kommentarer angående data-materialet.

¹ Inntekts- og formuesundersøkelsen (IF) og Inntekts- og formuesundersøkelsen for personlig næringsdrivende (IFN), se Statistisk sentralbyrå (2000).

2. Bonde og landbrukshusholdning

Det er ikke åpenbart hvordan en landbrukshusholdning skal avgrenses. Hill (1996) presenterer en vid og en smal definisjon av begrepet landbrukshusholdning. Den vide definisjonen inkluderer alle husholdninger der en eller flere personer har inntekt fra landbruket. Den smale definisjonen inkluderer kun husholdninger der hovedinntekten til hovedinntektstakeren er næringsinntekt fra landbruk.

Selv om en ønsker å benytte en vid definisjon, er det ikke hensiktsmessig å inkludere hver eneste husholdning som har inntekt fra landbruk, da det kan oppfattes som lite relevant å inkludere husholdninger med svært lave landbruksinntekter. Hills smale definisjon kan imidlertid være for snever i en analyse av inntektsforholdene i landbruksbefolkningen. I mange husholdninger har hovedinntektstakeren sin hovedinntektskilde utenfor landbruket samtidig som husholdningen har betydelige inntekter fra landbruk. Bruk av den smale definisjonen kan dermed føre til at en ikke fanger opp en viktig del av mangfoldet i landbruksnæringen.

Her benyttes en definisjon av bonde og landbrukshusholdning som ligger mellom Hills to definisjoner. En person defineres som bonde hvis dennes bruttoinntekt fra jordbruksvirksomhet overstiger 10000 kroner². Inntekter fra skogbruk er ikke klassifisert som jordbruksinntekter, men inkluderes i begrepet disponibel inntekt. Denne definisjonen danner utgangspunktet for analysen av landbruksbefolkningen på individnivå i avsnitt 6. Dette kan karakteriseres som en relativt vid definisjon, og det er derfor grunn til å understreke at det ikke er "heltidsbonden" som er i fokus i denne analysen.

Antall personer med og uten inntekt i en husholdning virker inn på hvor store konsummuligheter det enkelte medlem av husholdningen har. Derfor utvides analysen med data på husholdningsnivå i avsnitt 7. En husholdning består av personer som sover under samme tak og som deler minst ett måltid om dagen. Inkluderer husholdningen minst én person definert som bonde, regnes den som landbrukshusholdning.

3. Inndeling etter produksjonsform og sosioøkonomisk status

Landbruksbefolkningen deles inn i tre grupper; sauebønder, melkeprodusenter og kornprodusenter. For at et bruk skal klassifiseres i en av disse undergruppene, kreves det at minst 51 prosent av landbruksinntektene kommer fra denne typen produksjon.³ Det er relativt få sauebønder og kornprodusenter i utvalget. Inntektsallene for disse gruppene er derfor mer usikre, og

resultatene må vurderes i forhold til dette. Usikkerheten kan uttrykkes ved størrelsen på standardavvikene. Vi finner et tilnærmet 95 prosents konfidensintervall for gjennomsnittstall ved å multiplisere standardavvikene med 2.

Vi har valgt å sammenlikne landbruksbefolkningen med gruppene "selvstendige i andre næringer" og "lønsmottakere". Landbruksbefolkningen og andre selvstendig næringsdrivende har til felles at inntektene for begge grupper representerer kompensasjon for risiko og avkastning på investeringer i tillegg til kompensasjon for salg av arbeidskraft. Det er også relevant å sammenlikne med lønsmottakerne. De utgjør en stor gruppe, og myndighetene hadde i en årrekke som målsetting at jordbruksinntektene skulle gjøres likeverdige med lønsmottakernes inntekter. En lønsmottakerhusholdning er i denne artikkelen definert som en husholdning der hovedinntektstakeren har mer lønnsinntekt enn næringsinntekt (fra andre næringer enn landbruk). Tilsvarende er en husholdning definert som selvstendig næringsdrivende hvis hovedinntektstakeren har større næringsinntekt enn lønnsinntekt (Pedersen 1997). En husholdning som inkluderer en person definert som bonde, klassifiseres imidlertid som landbrukshusholdning selv om hovedinntekten kommer fra annen virksomhet⁴.

4. Innteksdefinisjoner

En vanlig definisjon av inntekt i økonomisk litteratur er det maksimale forbruk en kan tillate seg uten å tære på nettoformuen (se f.eks. Simons 1938). Renteutgifter på produksjonskapital skal ifølge denne definisjonen trekkes fra inntekten. Renteutgifter til gjeld på konsumgoder bør imidlertid ikke trekkes fra ettersom slik gjeld kun representerer en tidsforskyvning av konsum. I inntektsstatistikken er det umulig å skille mellom renteutgifter til gjeld på produksjonskapital og konsumgoder. I begrepet *inntekt etter skatt* (se Statistisk sentralbyrå 2000) er gjeldsrentene ikke trukket fra. Dermed inkluderes ressurser som benyttes til å vedlikeholde nettoformuen som inntekt. I motsetning til for lønsmottakerne er en del av landbruksbefolkningens renteutgifter benyttet til gjeld på produksjonskapital. I begrepet *disponibel inntekt* (inntekt etter skatt og renteutgifter) er alle renteutgifter trukket fra. Ved bruk av dette inntektsbegrepet vil for eksempel en familie som har lånt penger til å kjøpe en bil fremstå som fattigere enn en tilsvarende familie som ikke har kjøpt bil. Om gjeldsrenter inkluderes eller ikke, har også stor betydning for hvordan ulike aldersgrupper kommer ut i forhold til hverandre. Det finnes godt empirisk belegg for at husholdninger typisk har stor gjeld i etableringsfasen, mens de senere i livet bygger opp formue til pensjonsalderen.

2 Summen av postene 301 til og med 312 i skjemaet "næringsoppgave for jordbruk, gartneri o.l.". Se for øvrig Lund (1998), vedlegg D, for en oversikt over antall observasjoner ved bruk av andre grenser.

3 Lund (1998) finner at klassifisering etter hvilken produksjonsform bruket har registrert flest årsverk gir tilnærmet det samme resultatet.

4 For å klassifiseres som yrkestilknyttet må en ha en yrkesinntekt som er større enn minstepensjonen.

Boks 1

Definisjoner av sentrale inntektsbegreper i artikkelen

- Samlet inntekt = lønnsinntekt mm.
+ næringsinntekt fra jordbruk
+ næringsinntekt fra andre næringer
+ kapitalinntekter
+ skattefrie inntekter

Lønnsinntekt mm. = lønn + dagpenger + pensjoner + mottatte bidrag.

Næringsinntekt fra jordbruk = positiv næringsinntekt fra jordbruk + syke- og fødselspenger til selvstendige i primærnæringene.

Næringsinntekt fra andre næringer = positiv næringsinntekt fra skogbruk, fiske og andre næringer + syke- og fødselspenger til selvstendige i andre næringer.

Kapitalinntekt = inntekt av egen bopel/hytte/fast eiendom + brutto renteinntekter + inntekt fra livsforsikring + aksjeutbytte.

Skattefrie inntekter = stipend + sosialhjelp + bostøtte + barnetrygd + forsørgerfradrag.

- *Inntekt etter skatt* = samlet inntekt - utliknet skatt
- *Disponibel inntekt* = inntekt etter skatt - renteutgifter

¹ Inkluderer fradragsberettigede utgifter i boligselskap (borettslag/boligaksjeselskap)

Inntekt av egen bolig er også et viktig begrep når ulike inntektsmål vurderes. Inntekt av egen bolig regnes som kapitalinntekt. Derfor bør en regne med inntektene og trekke fra renteutgiftene til egen bolig. Reell avkastning på bolig kommer imidlertid ikke fram i likningen. En mulig løsning er å se bort fra både inntekter og utgifter knyttet til bolig og benytte *inntekt etter skatt* som mål på disponibel inntekt, se Aaberge og Wennemo (1988) og Thoresen (1993). Et alternativ er å benytte *disponibel inntekt*, men anslå inntekt av egen bolig ut fra en beregnet markedsverdi (Thoresen 1996). Denne inntektsdefinisjonen er mindre velegnet ved analyse av landbruksbefolkningen da det er svært vanskelig å identifisere markedspriser for boliger på gårdsbruk. Lund (1998) argumenterer for å bruke inntekt av egen bolig slik den fremkommer i likningen, men fratrukket gjeldsrenter, for å ta hensyn til at en relativt stor del av renteutgiftene til landbrukshusholdningene er knyttet til gjeld på produksjonskapitalen. Vi benytter de samme inntektsbegrepene som i Lund (1998), se boks 1.

Disponibel inntekt blir tillagt størst vekt i analysene, men vi oppgir også samlet inntekt og inntekt etter skatt for alle analyseenheter. For landbruksbefolkningen oppgis i tillegg inntekter både på og utenfor bruket. Vi har begrenset oss til å se på inntekt som en levekårskomponent, og har ikke relatert inntektene til arbeidsinnsatsen.

Boks 2

Ekvivalent inntekt er her definert ved

$$(1) Y_i = \frac{X_i}{(s_v + \eta s_b)^\theta}$$

der Y_i er ekvivalent inntekt for husholdning i , X_i er husholdningsinntekten, s_v er antall voksne og s_b er antall barn (under 14 år) i husholdningen. θ og η er parametre som uttrykker henholdsvis stordriftsfordelene ved å bo sammen i en husholdning og hvor mye barn vektlegges relativt til voksne. Parameteren θ har en verdi mellom 0 og 1. Hvis $\theta = 1$ er det ingen stordriftsfordeler i husholdningen, slik at to (voksne) personer som deler husholdning må ha dobbelt så stor inntekt som en enpersonshusholdning for å være på det samme velferdsnivået. Hvis $\theta = 0$ er det perfekte stordriftsfordeler, og en måler husholdningsmedlemmenes velferdsnivå ved husholdningens samlede inntekt. θ kan tolkes som skalaelastisiteten med hensyn til størrelsen på husholdningen. Se Thoresen (1996) og Coulter et al. (1992) for drøfting av konsekvenser av ulike valg av θ . I likhet med i Lund (1998) settes $\theta = 0,5$ og $\eta = 0,75$, se Lund (1998, vedlegg B) for en sensitivitetsanalyse for ulike verdier på θ .

For en gitt husholdningsinntekt vil de individuelle konsummulighetene være sterkt påvirket av hvor mange voksne og barn som skal dele inntekten. Landbrukshusholdningene har flere medlemmer enn de andre husholdningstypene i denne analysen. Ved ensidig fokus på husholdningsinntekter vil en dermed ikke ta hensyn til en viktig levekårsmessig forskjell mellom landbrukshusholdningene og andre grupper. Det er også viktig å ta hensyn til at det eksisterer stordriftsfordeler i husholdningene. Det er vanlig å ta hensyn til slike faktorer ved å beregne ekvivalente inntekter. Disse kan beregnes på ulike måter (se Thoresen 1996). Her benyttes samme definisjon som i Lund (1998), se boks 2. Det beregnes ekvivalente inntekter for de tre sosioøkonomiske gruppene. Datamaterialet tillater ikke beregning av ekvivalente inntekter for undergruppene av landbruksbefolkningen på grunn av få observasjoner.

5. Inntektsfordeling

Inntektsfordelingen i populasjonene presenteres ved kvintiltabeller og Gini-koeffisienter. I en kvintiltabell deles en populasjon opp i fem deler. Den første kvintilen viser gjennomsnittlig inntekt for de 20 prosent fattigste i populasjonen, den andre kvintilen viser gjennomsnittsinntekten til de neste 20 prosentene osv. Femte kvintil viser gjennomsnittsinntekten til de 20 prosent rikeste i populasjonen.

Det er utviklet flere mål som uttrykker inntektsfordelingen ved ett enkelt tall. Gini-koeffisienten er det vanligste blant disse. Den har en verdi mellom 0 og 1. Hvis alle medlemmer av en populasjon har nøyaktig den samme inntekten, er Gini-koeffisienten lik 0. Hvis

Tabell 1. Gjennomsnittsinntekter på individnivå for gruppene gårdbrukere, lønsmottakere og selvstendige i andre næringer. Standardavvik i kursiv. Alle tall i 1000 1997-kroner

	Gårdbrukere			Lønsmottakere			Selvstendige i andre næringer		
	1992	1994	1997	1992	1994	1997	1992	1994	1997
Samlet inntekt	263	249	237	238	238	261	314	366	374
-Skatt	5	5	5	2	1	3	11	13	21
Inntekt etter skatt	63	65	65	60	63	71	88	114	116
-Gjeldsrenter	2	1	2	1	0	1	3	4	6
Disponibel inntekt	200	184	172	179	176	190	226	252	258
	4	3	4	1	1	2	7	10	15
	51	31	23	31	18	14	64	45	30
	2	1	1	1	0	0	4	2	2
	149	153	149	148	158	175	161	208	228
	3	3	3	1	1	2	6	9	14

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. Kvintilfordeling og Gini-koeffisienter for disponibel inntekt for gruppene gårdbrukere, lønsmottakere og selvstendige i andre næringer. Alle tall i 1000 1997-kroner. Standardavvikene til Gini-koeffisientene i kursiv

Kvintil	Gårdbrukere			Lønsmottakere			Selvstendige i andre næringer		
	1992	1994	1997	1992	1994	1997	1992	1994	1997
1	61	71	60	80	86	93	38	55	66
2	111	116	109	116	125	136	90	109	116
3	144	145	140	139	148	161	128	148	159
4	176	177	175	164	171	187	170	204	212
5	254	259	261	239	258	299	378	520	586
Gjennomsnitt	149	153	149	148	158	175	161	208	228
Gini-koeffisient	0,260	0,245	0,271	0,216	0,215	0,231	0,414	0,439	0,451
	<i>0,010</i>	<i>0,013</i>	<i>0,012</i>	<i>0,005</i>	<i>0,005</i>	<i>0,008</i>	<i>0,021</i>	<i>0,020</i>	<i>0,031</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

én person har all inntekt er den lik 1. Gini-koeffisienten oppfyller viktige betingelser for et inntektsfordelingsmål, som overføringskriteriet og skalainvariansprinsippet. Dersom det skjer en inntektsoverføring fra en som har høy- til en som har lav inntekt, sier overføringskriteriet at inntektsfordelingen blir jevnere. Skalainvariansprinsippet sier at dersom hele populasjonens inntekt endres med samme prosent, er inntektsfordelingen uendret. Gini-koeffisienten egner seg først og fremst til å sammenlikne ulikheten i forskjellige grupper og utviklingen i en gruppe over tid, og gir begrenset informasjon alene.

6. Inntektsutviklingen på individnivå

Tabell 1 viser gjennomsnittsverdier for samlet inntekt, inntekt etter skatt og disponibel inntekt for selvstendige i landbruket (gårdbrukere), lønsmottakere og selvstendige i andre næringer i årene 1992, 1994 og 1997. Gårdbrukere har opplevd en nedgang i inntekter etter skatt fra 1992 til 1997, men pga. reduserte renteutgifter er disponibel inntekt tilnærmet uforandret. Denne reduksjonen i renteutgifter skyldes hovedsakelig at rentenivået har sunket gjennom hele analyseperioden. Lønsmottakere, og spesielt selvstendige i andre næringer, har opplevd en betydelig økning i disponibel inntekt i samme periode. Gårdbrukerne har

dermed hatt en relativt dårlig inntektsutvikling sammenliknet med de to andre gruppene. I 1992 og 1994 lå inntektsnivået til gårdbrukere og lønsmottakere omtrent på samme nivå, men i 1997 har lønsmottakerne opparbeidet et betydelig forsprang. Selvstendige i andre næringer har hatt høyere inntekter enn de to andre gruppene gjennom hele analyseperioden, og differansen har økt kraftig.

Kvintiltabellen (tabell 2) indikerer at de førti prosentene av gårdbrukerne som hadde lavest disponibel inntekt hadde lavere inntekt enn tilsvarende gruppe lønsmottakere, men høyere inntekt enn tilsvarende gruppe selvstendige i andre næringer i 1992. For gårdbrukere var inntektene tilnærmet uforandret for alle kvintiler fra 1992 til 1997. For de to andre gruppene ser det ut til å være en stigende trend for alle kvintiler. I 1997 var gårdbrukerne forbigått av selvstendige i andre næringer også for de to laveste kvintilene. For selvstendige i andre næringer er gjennomsnittsinntekten i femte kvintil særdeles høy og bidrar således sterkt til den høye Gini-koeffisienten for denne gruppen. Gini-koeffisientene viser at inntektene er noe mer ujevnt fordelt blant gårdbrukere enn blant lønsmottakere, og at inntektene er betydelig skjevare for-

Tabell 3. Inntektssammensetning på individnivå for gruppene melkeprodusenter, sauebønder og kornprodusenter. Standardavvik i kursiv. Alle tall i 1000 1997-kroner

	Melkeprodusenter			Sauebønder			Kornprodusenter		
	1992	1994	1997	1992	1994	1997	1992	1994	1997
Samlet inntekt	273	245	223	205	216	203	311	294	311
	<i>5</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>9</i>	<i>11</i>	<i>10</i>	<i>14</i>	<i>21</i>	<i>23</i>
-Skatt	67	65	62	50	55	52	71	77	93
	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>8</i>
Inntekt etter skatt	206	180	161	155	162	150	239	217	218
	<i>4</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>7</i>	<i>11</i>	<i>18</i>	<i>15</i>
-Gjeldsrenter	54	34	27	26	19	13	72	37	21
	<i>3</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>9</i>	<i>4</i>	<i>3</i>
Disponibel inntekt	152	146	134	130	143	137	167	180	196
	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>7</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>17</i>	<i>15</i>
Jordbruksinntekt	208	186	162	47	60	45	64	63	73
	<i>1</i>	<i>0</i>	<i>5</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>6</i>	<i>4</i>	<i>15</i>	<i>11</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4. Kvintiltabell over disponibel inntekt, jordbruksinntekt og lønnsinntekt rangert etter disponibel inntekt for gruppene melkeprodusenter, sauebønder og kornprodusenter i 1997

Kvintil	Melkeprodusenter			Sauebønder			Kornprodusenter		
	Disponibel inntekt	Jordbruksinntekt	Lønnsinntekt	Disponibel inntekt	Jordbruksinntekt	Lønnsinntekt	Disponibel inntekt	Jordbruksinntekt	Lønnsinntekt
1	55	90	8	58	53	22	78	51	27
2	106	137	25	102	59	56	140	49	124
3	130	175	23	140	23	143	179	59	170
4	160	195	39	171	34	171	209	37	252
5	219	212	62	215	56	223	376	169	222
gjennomsnitt	134	162	31	137	45	123	196	73	159

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

delt blant selvstendige i andre næringer enn i de to andre gruppene.

Tabell 3 viser inntektssammensetning og -utvikling for gruppene sauebønder, melkeprodusenter og kornprodusenter. Melkeprodusentene, som er den eneste av de tre gruppene som har landbruket som sin hovedinntektskilde, har opplevd en relativt stor nedgang i samlet inntekt fra 1992 til 1997. Det meste av nedgangen skyldes reduserte jordbruksinntekter. Reduksjonen i disponibel inntekt er imidlertid betraktelig mindre på grunn av reduserte renteutgifter. Sauebøndernes disponible inntekt viser ingen signifikant endring fra 1992 til 1997, og er svært nær melkeprodusentenes disponible inntekt i 1997. Kornprodusentene har betraktelig høyere disponibel inntekt enn de to andre gruppene. Tallene indikerer en økning i disponibel inntekt for sistnevnte gruppe, men denne stigningen er ikke signifikant på grunn av store standardavvik.

Tabell 4 viser spredningen av disponibel inntekt, jordbruksinntekt og lønnsinntekt over kvintiler. For melkeprodusentene er det en klar positiv sammenheng mellom disponibel inntekt og jordbruksinntekt. For sauebønderne og kornprodusentene er det en klar positiv sammenheng mellom disponibel inntekt og lønnsinntekt. Disse resultatene reflekterer at melkeprodusentene har betraktelig høyere gjennomsnittlig jordbruksinntekt enn lønnsinntekt, mens det motsatte er tilfelle for de to andre gruppene⁵.

Det er ikke signifikante endringer i inntektsfordelingen fra 1992 til 1997, målt ved Gini-koeffisienter, hverken for sauebønder, melkeprodusenter eller kornprodusenter. Dette gjelder både om vi ser på fordelingen av disponibel inntekt og av jordbruksinntekt (tabell 5). Disponibel inntekt er jevnere fordelt enn jordbruksinntekt for både sauebønder og kornprodusenter. Dette er grupper med relativt lave jordbruks-

5 Kvintiltallene for sauebønder og kornprodusenter er heftet med relativt stor usikkerhet på grunn av få observasjoner. Det er totalt 127 observasjoner for sauebønder og 124 observasjoner for kornprodusenter på individnivå fra 1997. Når observasjonsmaterialet deles opp i kvintiler vil det dermed ligge ca. 25 observasjoner bak hvert kvintiltall. Ettersom kvintiltallene i kolonnene for jordbruksinntekt og lønnsinntekt er rangert etter disponibel inntekt kan det ligge enda færre observasjoner bak enkelte av disse tallene, og det er derfor knyttet ekstra stor usikkerhet til disse.

Tabell 5. Gini-koeffisienter for disponibel inntekt og jordbruksinntekt for gruppene melkeprodusenter, sauebønder og kornprodusenter for 1997. Standardavvik i kursiv

	Melkeprodusenter			Sauebønder			Kornprodusenter		
	1992	1994	1997	1992	1994	1997	1992	1994	1997
Gini-koeffisienter, disponibel inntekt	0,230 <i>0,010</i>	0,204 <i>0,010</i>	0,244 <i>0,015</i>	0,241 <i>0,017</i>	0,256 <i>0,028</i>	0,236 <i>0,021</i>	0,258 <i>0,023</i>	0,292 <i>0,059</i>	0,297 <i>0,041</i>
Gini-koeffisienter, jordbruksinntekt	0,270 <i>0,015</i>	0,260 <i>0,011</i>	0,281 <i>0,015</i>	0,492 <i>0,033</i>	0,576 <i>0,042</i>	0,567 <i>0,037</i>	0,650 <i>0,033</i>	0,715 <i>0,030</i>	0,654 <i>0,035</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6. Gjennomsnittsinntekter på husholdningsnivå for gruppene gårdbrukere, lønsmottakere og selvstendige i andre næringer. Standardavvik i kursiv. Alle tall i 1000 1997-kroner

	Gårdbrukere			Lønsmottakere			Selvstendige i andre næringer		
	1992	1994	1997	1992	1994	1997	1992	1994	1997
Samlet inntekt	478 <i>10</i>	445 <i>7</i>	429 <i>9</i>	384 <i>5</i>	385 <i>3</i>	421 <i>5</i>	520 <i>18</i>	608 <i>19</i>	616 <i>34</i>
-Skatt	106 <i>3</i>	107 <i>2</i>	109 <i>3</i>	93 <i>2</i>	98 <i>1</i>	112 <i>1</i>	137 <i>5</i>	178 <i>6</i>	183 <i>10</i>
Inntekt etter skatt	370 <i>7</i>	337 <i>5</i>	320 <i>6</i>	292 <i>3</i>	287 <i>2</i>	309 <i>4</i>	383 <i>14</i>	429 <i>14</i>	433 <i>25</i>
-Gjeldsrenter	67 <i>4</i>	44 <i>5</i>	29 <i>1</i>	50 <i>1</i>	30 <i>0</i>	23 <i>0</i>	93 <i>6</i>	64 <i>3</i>	44 <i>4</i>
Disponibel inntekt	302 <i>5</i>	294 <i>6</i>	289 <i>6</i>	242 <i>3</i>	258 <i>2</i>	284 <i>4</i>	291 <i>12</i>	365 <i>14</i>	387 <i>23</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

inntekter, og det er rimelig å anta at personer med lav jordbruksinntekt kompenseres dette med større inntekter fra andre kilder. Melkeprodusenter, som generelt har store jordbruksinntekter, har en relativt jevn fordeling av både jordbruksinntekter og disponibel inntekt.

Ettersom det er ganske store forskjeller på de ulike produksjonsgruppene, både med hensyn til inntektsnivå og -utvikling, er det av interesse å sammenlikne dem med de andre sosioøkonomiske gruppene hver for seg, se tabellene 1 og 3. Melkeprodusentene har i løpet av analyseperioden falt ned på sauebøndernes inntektsnivå, som er betraktelig lavere enn lønsmottakernes. Selvstendige i andre næringer, som har hatt den i særklasse største inntektsveksten, har opparbeidet et forsprang på kornprodusentene, som fremdeles har noe høyere inntekt enn lønsmottakerne. Kornprodusentene er den eneste av produksjonsgruppene i landbruket i denne analysen som har holdt følge med lønsmottakerne når en ser på utviklingen i disponibel inntekt. Det må tas forbehold for usikkerhet knyttet til tallene for kornprodusenter på grunn av et relativt lite utvalg.

7. Husholdningenes inntektsutvikling

Vi har så langt sett på inntektsfordelingen på individnivå. De individuelle inntektene reflekterer ikke nødvendigvis de individuelle konsummulighetene. Den

viktigste årsaken til dette er at de fleste deler husholdning med andre personer. Antall personer en deler husholdning med og deres inntekter påvirker ens konsummuligheter. En kunne for eksempel tenke seg at gårdbrukernes relativt dårlige inntektsutvikling på individnivå, som vi observerte i avsnitt 6, ble kompensert ved at andre husholdningsmedlemmer økte sine inntekter i samme periode. Vi har derfor gjennomført en grundig analyse også på husholdningsnivå, der vi blant annet har beregnet ekvivalente inntekter for de tre sosioøkonomiske gruppene.

Også på husholdningsnivå har landbruksbefolkningen opplevd en relativt sterk reduksjon i samlet inntekt og inntekt etter skatt fra 1992 til 1997, se tabell 6. Reduserte renteutgifter, som følge av avtakende rentenivå, har også i dette tilfellet ført til at det ikke er noen signifikant endring i disponibel inntekt i denne perioden, selv om tabellen indikerer en avtakende trend. Lønsmottakerhusholdninger og husholdninger der hovedinntektstaker var selvstendig næringsdrivende i andre næringer enn landbruk, har i samme periode hatt en klar økning i disponibel inntekt. I 1992 var gårdbrukere og selvstendige i andre næringer på omtrent samme inntektsnivå, betraktelig høyere enn for lønsmottakere. I 1997 hadde lønsmottakerne tatt igjen gårdbrukerne, mens selvstendige i andre næringer hadde betydelig høyere disponible inntekter enn de to andre gruppene.

Tabell 7. Kvintilfordeling og Gini-koeffisienter for disponibel husholdningsinntekt for gruppene gårdbrukere, lønsmottakere og selvstendige i andre næringer. Alle tall i 1000 1997-kroner. Standardavvikene til Gini-koeffisientene i kursiv

Kvintil	Gårdbrukere			Lønsmottakere			Selvstendige i andre næringer		
	1992	1994	1997	1992	1994	1997	1992	1994	1997
1	133	130	125	106	116	125	85	117	112
2	223	223	219	167	176	191	166	214	213
3	284	280	278	228	239	260	233	291	293
4	349	344	337	287	304	329	329	395	388
5	524	493	487	419	450	512	641	811	927
Gjennomsnitt	302	294	289	242	258	284	291	365	387
Gini-koeffisient	0,255 <i>0,008</i>	0,247 <i>0,018</i>	0,250 <i>0,010</i>	0,264 <i>0,006</i>	0,266 <i>0,005</i>	0,278 <i>0,008</i>	0,378 <i>0,019</i>	0,377 <i>0,019</i>	0,417 <i>0,030</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7 viser kvintilfordeling og Gini-koeffisienter for de tre sosioøkonomiske gruppene. Det ser ut til at landbrukshusholdningene har hatt en svak nedgang i gjennomsnittsinntektene i alle kvintiler. De to andre gruppene har derimot hatt en klar inntektsvekst i alle kvintiler i samme periode. I 1992 hadde gårdbrukerhusholdningene høyere inntekter enn lønsmottakerhusholdningene i alle kvintiler, og høyere inntekter enn selvstendige i andre næringer i de tre første kvintilene. I 1997 hadde lønsmottakerhusholdningene nesten tatt igjen forspranget i de fire første kvintilene, og femte kvintil hadde høyere gjennomsnittsinntekt enn tilsvarende gruppe gårdbrukere. For selvstendige i andre næringer hadde kun første kvintil betydelig lavere inntekt enn korresponderende kategori landbrukshusholdninger i 1997. Gini-koeffisientene viser at inntektsfordelingen har vært noenlunde stabil fra 1992 til 1997 for alle de tre gruppene, og at inntektsfordelingen er betydelig jevnere blant landbruks- og lønsmottakerhusholdninger enn blant selvstendige i andre næringer. Det er et relativt stort sprang opp fra fjerde til femte kvintil for alle gruppene. Det betyr at de 20 prosentene med høyest inntekt tjener vesentlig mer enn de øvrige i alle gruppene. Forskjellene er størst for selvstendige i andre næringer, noe som gjenspeiles i denne gruppens høye Gini-koeffisient.

Tabell 8 viser ekvivalent disponibel inntekt og gjennomsnittlig antall husholdningsmedlemmer for de tre sosioøkonomiske gruppene i 1994 og 1997. Tabellen viser at landbrukshusholdningene har flere medlemmer enn selvstendige i andre næringer, som i sin tur har flere husholdningsmedlemmer enn lønsmottakerne. Tendensen til at landbruksbefolkningen kommer dårligere ut enn selvstendige i andre næringer og lønsmottakere gjør seg fortsatt gjeldende når en tar hensyn til stordriftsfordeler og antall medlemmer i husholdningene.

Fordelingen av ekvivalente inntekter avhenger av hvor stor vekt en legger på stordriftsfordeler i husholdningene. Lund (1998, vedlegg B) gjennomførte en sensitivitetsanalyse på data fra 1994, som viste at land-

Tabell 8. Ekvivalent disponibel inntekt per person for gruppene gårdbrukere, lønsmottakere og selvstendige i andre næringer i 1994 og 1997. Alle tall i 1000 1997-kroner. Vekter: $\theta=0,5$ og $\eta=0,75$

Kvintil	Gårdbrukere		Lønsmottakere		Selvstendige i andre næringer	
	1994	1997	1994	1997	1994	1997
1	89	95	102	111	87	95
2	131	135	137	149	135	147
3	156	160	162	176	176	191
4	189	189	190	206	228	241
5	261	272	274	315	461	584
Gjennomsnitt	166	170	172	191	217	251
Antall voksne	2,66	2,48	1,99	1,95	2,38	2,15
Antall barn ¹	0,78	0,67	0,54	0,55	0,78	0,61

¹Husholdningsmedlemmer under 14 år regnes som barn.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

bruksbefolkningen kom relativt dårligere (bedre) ut når stordriftsfordeler ble tillagt mindre (større) vekt. Det er viktig å understreke at ekvivalente inntekter konstrueres kun til sammenlikningsformål, og at de ikke har noen økonomisk tolkning utover dette.

Tabell 9 antyder at disponibel inntekt har sunket for melkeprodusentene og sauebøndene fra 1992 til 1997, mens den har steget for kornprodusentene. Endringen er imidlertid ikke signifikant for de to siste gruppene på grunn av små utvalg. Kornprodusentene hadde signifikant høyere disponibel inntekt enn de to andre gruppene i 1997. I 1992 og 1994 var kornavlningene dårlige, mens 1997 var et relativt godt år. Tabellen antyder at kornprodusentenes jordbruksinntekter var noe høyere i 1997 enn i de to andre årene, men forskjellene er ikke signifikante. Dette kan skyldes at produsentprisene gikk betydelig ned fra 1992 til 1997, men kan også være forårsaket av svakheter ved datagrunnlaget ettersom utvalget av kornprodusenter er relativt lite. Kornprodusentene har hatt stabile inntekter etter skatt, og (den ikke-signifikante) økningen i disponibel inntekt ser ut til å skyldes reduser-

Tabell 9. Inntekts sammensetningen på husholdningsnivå for gruppene melkeprodusenter, sauebønder og kornprodusenter. Standardavvik i kursiv. Alle tall i 1000 1997-kroner

	Melkeprodusenter			Sauebønder			Kornprodusenter		
	1992	1994	1997	1992	1994	1997	1992	1994	1997
Jordbruksinntekt	272	248	199	54	67	50	72	72	82
Lønnsinntekt ¹	169	146	165	291	270	250	291	287	305
Kapitalinntekt	31	15	16	28	17	24	35	33	38
Andre næringsinntekter	27	20	23	29	27	24	65	57	64
Skattefrie inntekter	19	19	16	11	14	13	17	12	13
Samlet inntekt	517	449	418	411	395	360	479	461	501
-Skatt	117	107	105	93	95	86	106	114	138
Inntekt etter skatt	400	342	314	318	300	274	374	347	363
-Gjeldsrenter	71	45	34	35	26	17	82	42	24
Disponibel inntekt	329	297	276	283	275	254	292	305	336
	7	6	8	12	13	16	12	19	21

¹Her inngår lønn, dagpenger, pensjoner og mottatte bidrag.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 10. Kvintilfordeling for disponibel inntekt, jordbruksinntekt og lønnsinntekt rangert etter disponibel inntekt for gruppene melkeprodusenter, sauebønder og kornprodusenter i 1997

Kvintil	Melkeprodusenter			Sauebønder			Kornprodusenter		
	Disponibel inntekt	Jordbruksinntekt	Lønnsinntekt	Disponibel inntekt	Jordbruksinntekt	Lønnsinntekt	Disponibel inntekt	Jordbruksinntekt	Lønnsinntekt
1	116	126	48	85	48	52	164	50	133
2	210	190	86	175	54	133	251	46	260
3	270	214	149	255	46	268	300	70	316
4	332	210	220	319	31	362	358	92	346
5	453	255	322	438	70	435	608	151	470
Gjennomsnitt	276	199	165	255	50	250	336	82	305

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

te renteutgifter. Melkeprodusentene har opplevd en betydelig nedgang i jordbruksinntektene, mens dataene indikerer en reduksjon i lønnsinntektene for sauebøndene. Reduserte renteutgifter demper fallet i disponibel inntekt for begge disse gruppene.

Lønnsinntekter utgjør mesteparten av samlet inntekt for sauebøndene og kornprodusentene (henholdsvis 69 og 61 prosent i 1997), og begge gruppene tjener omkring 15 prosent av sine samlede inntekter i landbruket, mens melkeprodusentene har landbruksnæringsen som sin hovedinntektskilde (48 prosent av samlet inntekt i 1997). Ingen av produksjonsgruppene i landbruket har opplevd signifikant endring i lønnsinntektene i analyseperioden, men som nevnt antyder dataene en reduksjon for sauebøndene. Årsaker til at landbrukshusholdningene har hatt en svakere utvikling i lønnsinntektene enn lønsmottakere generelt, kan være at etterspørselen etter arbeidskraft har steget re-

lativt mer i sentrale strøk, og at det har vært vanskeligere å finne egnet lønnsarbeid i distriktene. Forklaringen kan delvis også ligge i sammensetningen av datagrunnlaget. Det kan for eksempel tenkes at personer med høye lønnsinntekter og lave jordbruksinntekter i større grad enn andre har lagt ned gårdsdriften.

Hvis vi sammenlikner kvintiltabell (10) med tilsvarende tabell for individnivå (tabell 4), ser vi at jordbruksinntektene er omtrent like på husholdningsnivå og individnivå for sauebøndene og kornprodusentene. Melkeprodusentene har noe større jordbruksinntekter på husholdningsnivå enn på individnivå. Det skyldes at husholdninger som driver melkeproduksjon har flere medlemmer med inntekter fra landbruket. Felles for alle gruppene er imidlertid at lønnsinntekten utgjør en betraktelig større andel av samlet inntekt på husholdningsnivå. Dette skyldes at en del av husholdningsmedlemmene har inntekt utenfor gårdsbruket.

Tabell 11. Gini-koeffisienter for disponibel inntekt og jordbruksinntekt for gruppene melkeprodusenter, sauebønder og kornprodusenter. Standardavvik i kursiv

	Melkeprodusenter			Sauebønder			Kornprodusenter		
	1992	1994	1997	1992	1994	1997	1992	1994	1997
Gini-koeffisienter, disponibel inntekt	0,228 <i>0,009</i>	0,209 <i>0,008</i>	0,245 <i>0,012</i>	0,238 <i>0,017</i>	0,249 <i>0,021</i>	0,285 <i>0,029</i>	0,225 <i>0,017</i>	0,264 <i>0,037</i>	0,259 <i>0,031</i>
Gini-koeffisienter, Jordbruksinntekt	0,251 <i>0,011</i>	0,256 <i>0,010</i>	0,289 <i>0,015</i>	0,500 <i>0,035</i>	0,560 <i>0,041</i>	0,553 <i>0,036</i>	0,661 <i>0,034</i>	0,722 <i>0,030</i>	0,660 <i>0,039</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

På husholdningsnivå er det en klar positiv sammenheng mellom disponibel inntekt og lønnsinntekt for alle gruppene, og en svakere positiv sammenheng mellom disponibel inntekt og jordbruksinntekt for melkeprodusenter og kornprodusenter.

Tabell 11 viser Gini-koeffisienter for disponibel inntekt og jordbruksinntekt for de tre produksjonsgruppene. Fordelingen av disponibel inntekt er på samme nivå for alle gruppene. For melkeprodusenter, som har klart høyest andel jordbruksinntekt, er jordbruksinntekten omtrent likt fordelt som disponibel inntekt. For sauebøndene og kornprodusentene er jordbruksinntektene betydelig mer ulikt fordelt enn disponibel inntekt. Disse resultatene samsvarer kvalitativt med resultatene i Bjerkholt et al. (1987), og gir et bilde av inntektsfordelingen på husholdningsnivå som stemmer overens med det vi fant på individnivå.

Når vi sammenlikner de tre produksjonsgruppene med lønsmottakere og selvstendige i andre næringer, finner vi et noe annet mønster på husholdningsnivå enn det vi fant på individnivå, se tabellene 6 og 9. Utviklingstendensene er i stor grad sammenfallende, men det er interessante forskjeller i inntektsnivå som skyldes andre husholdningsmedlemmers inntekter. På individnivå hadde sauebønder og melkeprodusenter betraktelig lavere disponibel inntekt enn de andre gruppene. På husholdningsnivå er de nesten på samme inntektsnivå som lønsmottakerne, og avstanden fra lønsmottakerne og opp til kornprodusentene er større. Selvstendige i andre næringer skiller seg som tidligere ut med betydelig høyere disponibel inntekt enn alle de andre gruppene.

8. Avslutning

En rekke faktorer er med på å påvirke resultatene, og det er viktig å understreke usikkerheten knyttet til resultatene i en slik analyse. Det kan for eksempel være svakheter ved utvalget, og resultatene kan være heftet med målefeil. Det er dessuten nødvendig å definere avgrensningen av de ulike sosioøkonomiske kategoriene og de ulike produksjonsgruppene i landbruksbefolkningen, og å avgjøre hvilke inntektsbegrep som skal legges til grunn. Det er for eksempel valgt en vid definisjon av begrepet landbrukshusholdning, slik at det ikke er heltidsbonden som er i fokus i denne analy-

sen. Videre utelukkes inntektskilder som for eksempel svarte inntekter og verdiskapning i husholdningen fra inntektsbegrepet. Det bør også understrekes at inntektstallene som er benyttet ikke sier noe om den bakenforliggende arbeidsinnsatsen. Selv om to grupper har samme inntekt, kan det ligge ulike antall arbeidstimer bak.

Resultatene viser at landbruksbefolkningen generelt hadde en svakere inntektsutvikling fra 1992 til 1997 enn både selvstendige i andre næringer og lønsmottakere. Landbruksbefolkningens realinntekter har stått på stedet hvil, mens de to andre gruppene har opplevd en betydelig inntektsvekst. Når landbruksbefolkningen deles opp i undergruppene sauebønder, melkeprodusenter og kornprodusenter, ser vi at sauebøndene og melkeprodusentene til dels har opplevd en negativ inntektsutvikling og har også det laveste inntektsnivået. Kornprodusentene ser ut til å ha hatt omtrent den samme inntektsveksten som lønsmottakerne, men betydelig lavere enn for selvstendige i andre næringer. Selvstendige i andre næringer hadde høyest disponibel inntekt i 1997, etterfulgt av kornprodusentene som ser ut til å ha beholdt et forsprang på lønsmottakerne. Inntektsfordelingen var tilnærmet uforandret gjennom analyseperioden for alle de sosioøkonomiske gruppene. Inntektene er jevnere fordelt blant gårdbrukere og lønsmottakere enn blant selvstendige i andre næringer. Vi finner ingen signifikante forskjeller på fordelingen av inntekt blant sauebønder, melkeprodusenter og kornprodusenter.

Referanser

Arneberg, M.W., H. Gravingsmyhr, K. Hansen, N. Langbraaten, B. Lian og T.O. Thoresen (1995): *LOTTE - En mikrosimuleringsmodell for beregning av skatter og trygder*, Rapporter 95/19, Statistisk sentralbyrå.

Benedictow, A. (2000): *Inntektsforholdene i landbruket: 1992-1997*, Rapporter 2000/14, Statistisk sentralbyrå.

Bjerkholt, O., T. Wennemo og R. Aaberge (1987): Ulikhet i fordelingen av inntekter for jordbrukshushold – fordelingseffekter av økte offentlige tilskudd, Interne notater 87/34, Statistisk sentralbyrå.

Coulter, F.A.E., F.A. Cowel og S.P. Jenkins (1992): Equivalence scale relativities and the extent of inequality and poverty, *The Economic Journal* **102**, 61-85.

Hill, B. (1996): Monitoring incomes of agricultural households within the EU's information system - new needs and new methods, *European Review of Agricultural Economics*, **23**, 27-48.

Lund, K. (1998): *Inntektsfordelinga i den norske landbruksbefolkninga og fordelingseffektar av ulike støtteordningar*. Rapport 98/18, Statistisk sentralbyrå.

NILF (1999): Utsyn over norsk landbruk: Tilstand og utviklingstrekk 1999.

Pedersen, V. (1997): Inntekts- og formuesundersøkelsen 1994, Notater 97/14 Statistisk sentralbyrå.

Simons, H.C. (1938): *Personal Income Taxation*, University of Chicago Press, Chicago.

Statistisk sentralbyrå (2000): *Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 1986-1996*, NOS C581.

St.prop. nr. 8 (1992-1993): *Landbruk i utvikling*, Landbruksdepartementet, 1992.

Thoresen, T.O. (1993): *Fordelingsvirkninger av overføringene til barnefamilier*, Rapport 93/26 Statistisk sentralbyrå.

Thoresen, T.O. (1996): Metoder og tolkninger i studier av fordeling av inntekt. Vedlegg 1, NOU (1996:13): *Offentlige overføringer til barnefamiliene*, Barne- og familiedepartementet, Oslo, Akademika.

Aaberge, R. og T. Wennemo (1988): *Inntektsulikhet i Norge 1973-1985*, Rapport 88/15, Statistisk sentralbyrå.